

כ' קורא - ה'רס"ג
המח' ל'ה
ד'ק"ג - י"ה

נחפשה ונחקרה

קול קורא אל הנבונים בעם המתנדבים לאסוף חמר לבנין
תולדות בני ישראל בפולין ורוסיא.

זכור ימות עולם,
בינו שנות דר ודרו!

שמעון דובנאוו

אדעססא

בדפוס של ה"ר אבא דולנא
שנת תרנ"ב לפ"ק

Нахпеса ве-Нахкера

Объ изученія исторіи русскихъ евреевъ

С. М. ДУВНОВА.

Оттискъ изъ сборника „ПАРДЕСЪ“ *

ОДЕССА,

Типографія А. М. Дыкно, уг. Почтовой и Покровск. пер. № 31

1892.

242 - 221 : (1892) כ"ק 0392

נחפשה ונתקורה.

קול קורא אל הנבונים בעם המתנדבים לאסוף
חמר לבנין תולדות בני ישראל בפולין וברוסיא.

זכור ימות עולם,
בינו שנות דר ודר!
(דברים ל"ב ז).

בספרי "ע"ד חקר קורות היהודים ברוסיא" ובקול הקורא הנלווה לו אשר נדפס
בשפת רוסיא בסוף השנה העברה, יצאתי לעורר את הנבונים בעמנו לבוא לעזרת ההיסטוריא,
לקבץ נפוצותיה ולהבין איש איש כפי כחו ויכלתו די חמר ולבנים לבנינה, למען נדע כל
מה שעבר עלינו במשך שמונה מאות שנה מעת נתישבנו בארץ פולין עד היום הזה.
במאמרי זה הנני פונה לכל קוראי עברית ואציע לפניכם מלבד תמצית ספרי
הנ"ל, עוד עקרים אחרים הנוגעים בדבר זה וגם פראגראמם פרטי להורות את המאספים
והמעתיקים איך יתנהלו במלאכתם, איך יקבצו את החמר הדרוש, מה יעתיקו, מה יחפשו
ויחקרו — בכלל באיזה אופנים יוכלו לקחת חלק בעבודה הרבה והנכבדה, אשר על ידה
יכל להוציא לפעולה את הרעיון הגדול הזה ולהסיר את המסכה הנסוכה על פני תולדותינו
בארץ מגורנו.

I.

"ישראל סכא" — הידעתם את הרעיון העמוק הצפון בתוך הפתגם הישן הזה?
עם ישראל הוא זקן ההיסטוריא, אחר הוא בתכונת קורותיו ואין שני לו ביחס זה
בין עמי העבר וההווה. זה יותר משלשת אלפים שנה מתהלך העם הזה על פני
ארמנו; עוד בילדות מין האנושי הציג כף רגלו על כמת ההיסטוריא, עומד הוא
עליה עד היום ויעמוד לנצח לנשם עמים. כפלטות בני האדם תראו עמים כלי
היסטוריא כלל (הפראים והחשוכים בערכות אויא ואפריקא ובאיי אוסטרליא),
עמים אשר כבר יתדו מעל כמת התולדה כתום תקופת חייהם (המצריים,
היונים והרומים וכדומה), ועמים אשר לא כבר נעשו לבני ההיסטוריא
(עמי אירופא ואמעריקא החיים כיום הווה). ורק אחד הוא ישראל סכא אשר היה בכל
הזמנים ובכל הארצות עם היסטוריי, עם עולם, אשר לעיניו חלפו ושבעו

התקנת חוקי הממשלה

הממשלה הרוסית

מצבת זכרון

לנשמת אבי זקני הנכבד

הר"ר בן-ציון דובנאוו ויל-

אחד מבני העליה שלא מש מאהלה של תורה כל ימי חייו
עד בוא יומו כ' שבט תרנ"ב במסטיסלאוו.

התקנת חוקי הממשלה

הממשלה הרוסית

Дозволено Цензурою, Киевъ 6-го Марта 1892 года.

להתוהם הנשיה המון עמים וממלכות והוא עורנו חי וקים, שלם לא רק כגופו כי גם ברוחו . . .

אם נעמיק חקר ונבוא עד תכלית הרעיון הכללי הזה, עד שיעשה ברוחנו להכרה פנימית ולרגש-לב, אז נראה ונבכח כי גדול כח הרעיון הזה והרגש הנולד ממנו ורב טוב צפון בו לחווק אחדותנו בעת המבוכה ופרוד הלככות הזאת. באמת, נשאל א"ע כמה אנחנו מתקמים? איזה הם הכוחות המאחדים אותנו בכל ארצות פזורנו? הכחות האלה שלשה הם במינם: א) רגש-המשפחה, התלוי בגשמיות, בהכרה פשוטה שדם אחד נוזל בעורקינו, שכולנו הננו בני אברהם יצחק ויעקב, ובכן שארים וקרובים אנחנו איש לאחיו; ב) רגש-האמונה, התלוי ברוחניות, כזה שמאמינים אנחנו בעקרים דתיים ומוסריים, השונים בתבניתם או בצורתם מעקרי האמונות של עמים אחרים; ועוד שלישי: ג) רגש-ההיסטוריה התלוי בגשמיות ורוחניות יהוד, והוא ההכרה הפנימית שמקושרים ומדובקים אנחנו איש לאחיו זה אלפי שנה, שיחדו היינו מאושרים או אמללים, יחד נשאנו וסבלנו, בשם אחד דגלנו, בעד השם הזה ובעד העקרים הידועים נלחמנו נגד מתקוממינו, נפלנו שדודים, שפכנו דמנו ונצחנו - בכלל שבכפיפה אחת ישבנו עד היום ועבר אחד לנו. הרגש האחרון הזה אשר ימלא את כל חדרי לבנו גם מבלי ידיעתנו, הוא מין הרגל שנעשה טבע שני אצלנו. אחרי כי כל הקורות אותנו במשך אלפי שנה, השאירו ברוחנו איזה קבוץ רשומים מיוחדים במינם, אשר התלכדו עם יתר כחות נפשנו ועשו כם כמעט שנוי טבעי, המקרב אותנו איש לאחיו ומבדיל אותנו מכל זולתנו.

נקח נא את שלשת הכחות האלה ונראה מה פעולתם וכאיזה מדרגה ישיגו מטרם. הכח הראשון - רגש-המשפחה - הועיל הרבה לאחדותנו בימי קדם, בעת אשר חדש היה אצל עם ישראל הרעיון ע"ד מוצאו ויחוס משפחתו, ובעת אשר ישב בשלוה על אדמתו; אך ברבות הימים ומגודל הפוזר והמלטולים בארצות שונות נחלש הכח הזה כמהותו, ולו היה הוא העמוד היחודי אשר עליו נשען בית ישראל כי אז לא גברנו חילים. הכח היותר גדול, שהיה במשך אלפים שנה האחרונות ככריח התיכון המאחו את כל העם, הוא רגש האמונה והדת, אשר היה לנו למבצר ולמחסה נגד כל הסופות והוועות שעברו על ראשנו. כל עמל החכמינו ומנהיגינו היה לבצר ולחזק את המבצר הזה, להקיף את עקרי האמונה בגדרים וסינים רבים ולהדריך על פיהם את העם, בבדי שכל פסיעה ופסיעה של איש ישראל תהיה אחוזה בסכך דינים שונים ויישירו ללכת אל מטרה אחת ומיוחדת. אך פעולת הכח הזה תלויה בתנאים שונים, והתנאי העקרי הוא שכל בני העם יהיו מאמינים ממדרגה אחת, כמו שראינו בתולדותינו מימות גאונים בכל עד מות הגר"א מווילנא.

אך אחרת נהיתה בתקופת המאה שאנחנו חיים בה. האמונה מתמעטת, הדעות הולכות ומשתנות, יש מאמינים כתורת משה ובתורה שב"פ ומתנגדים להש"ע ולחומרות האחרונים, יש גם המתנגדים לרוח התלמוד בפועל או כשב ואל תעשה, ויש אשר גם עקרי מצות השליכו אחרי גגם, בעלי חופש הדעות, פילוסופים, חוקרים, מסופקים. עד שהיהודי מצמצם א"ע בתוך קליפתו, עד שהוא "יהוד פשוט" או תלמיד חכם הלך המיד בתוך ד"א של הלכה, יוכל לחיות באמונתו העתיקה בכל פרטיה, גדיה ודקדוקיה; אך מכיון שיצא לאויר העולם מתחלת בקרבו מלחמת הדעות המובילה אותו או אל החקירה החפשית, או אל האמונה הצרופה והמהורה, אל האמונה אשר יש לה עקרים ואין לה גדרים, או גם אל ההפקרות וקלות הראש של רוב ההמון בערים הגדולות, המדמה כי זאת היא תורת "ההשכלה" לבעוט בכל מוסר וללעוג לכל אמונה ודת.

היוצא לנו מזה - שאין ביד רגש האמונה כשהוא לעצמו לאחד ולחזק בקשר של קימא את כל מפלגות בית ישראל בימינו, באשר אין אנחנו כולנו בעלי-אמונה במדרגה אחת ובדרך אחד! וא"כ הלא לפנינו עוד הפעם השאלה: כמה אנחנו מתקמים ומתאחדים כולנו למרות ההבדל בדעות ואמונות? הלא רואים אנחנו כי גם קטני-אמנה מצעירי הדור והחפשים בדעותיהם אינם פונים עורף לעמם, ולהיפך רובם אוחזים בכל תוקף בקשר הלאומי וגם לפעמים יקדשו שם ישראל ברכים וישאו חרפה ותלאה כעדו, מה הוא הכח המקרבם ומאחדם אל גוף העם, אל מחנה היראים והמאמינים, אל החמון אשר בתומתו יחיה? מה הוא הכח אשר יעיר רבים מהצעירים וחפשי-הדעות חאלה לצאת למלחמה נגד אויבינו בראש הגרוד ולהקדיש כל חייהם למובת ישראל, לחווק אחדותנו? - הכח הזה - הוא רגש-ההיסטוריה הנוכח, ההרגל המוטבע בנו זה אלפי שנה, ההכרה החרוטה בלבבנו שבכורי התולדה אנחנו, נצחיים ובני אל-מות בלאומים. רבבות וזכרונות העבר, וזכרונות הימים שבם ישבנו על אדמתנו, וזכרונות החרב והגלות, תלאותינו ואשרנו, שפלותנו ורוממותנו, נחלי דמנו בימי הבינים, ימי מרודינו ורגעי מנוחתנו, ספרותנו העתיקה והרחבה, וזכרון בוראיה, הם אבירי הרוח בכל עת ובכל מקום - כל אלה היו במשך הזמנים לקשר אמיץ המאחה כל קרעי ישראל למפלגותיו, כתותיו וחלקיו המפורזים בכל ארצות תבל. הרגש הזה המורכב, כפי שאמרנו, מגשמיות ומרוחניות, נהיה כמעט לרגש טבעי - והוא הוא הניצוץ הישראלי האמתי אשר לא יתן גם לנקלה בישראל לעשות מדרחה מלבד איזה מיעוטא דמיעוטא היוצא מן הכלל. ההכרה ההיסטורית הזאת איננה תלויה לא במקום ולא בדעות או אמונות המשתנות בצורתן, אך תלויה היא רק בזכרונות העבר, אשר לא ישונה לעולם, וב הרגל שנעשה לטבע שני; ולכן שיה באיכות כח ההכרה הזאת אצל מאמינים ותורנים, אצל החפשים בדעותיהם,

וגם אצל ההמון ההולך לפי תומו; ורק בכמות יש הבדל בפעולת הכח הזה, כי אלה מרגישים אותו בלי התכוננות יתרה, כאיזה חוש טבעי, ואלה מרחיבים ומחזקים אותו ע"י התכוננות וחקירה בדברי הימים. הרגש ההיסטורי שבקרבנו - כמו כל בריה גשמית או רוחנית - דורש איזה מוון רוחני לקיומו. ובמוון כזה יפרנסו אותו זכרונות ימי קדם וקורות האומה מיום היותה עד היום הזה. ההיסטוריה העברית מסוגלה באופן נפלא לנשא את רוח היהודי ולהלהיב את לבו, לפחת בקרבנו את ה"הניצוץ הישראלי" המחמם את הלב בעת אשר הקרח הנורא נטוי על ראשנו...

היש לנו די ספוקנו מוון רוחני כזה? הבאמת מחבכים אנו את זכרונות העבר, את דברי ימינו הנפלאים במדה הנאותה להם ולפי ערך התועלת הרבה שיביאו לנו? למורת רוחנו יתנועע על שפתינו המענה: לא!

II.

כל ימי הייתי מצטער על דבר אחד. בהשקפי על פני הספרות העברית ככל תקופותיה, הנני שואל את עצמי: מדוע זה אבותינו אשר הרבו חקור בעיני דת ודין לא הקדישו גם השמינית שבשמינית מעבודתם הגדולה לכתובת דברי עמנו וכל הקורות אשר עברו לנגד עיניהם? מדוע זה נבזרי הרוח האלה, אבירי התורה, הותירו לנו אלפי "שאלות ותשובות", ספרי פלפול, קבוצת דינים, פירושים ע"ת ועל מפרשיה גם חקירות מדעיות ופילוסופיות, ולא הנחילו לנו ספרות היסטורית, אם לא נחשוב ל"ספרות" איזה עשרות ספרים קצרים המספרים למקוטעין את קורותינו בארצות פזורינו ואשר יחסר להם הסדר והשלמות. בספרות המישנה והתלמוד, הרחבה והעמוקה מני ים, נמצא מלבד ה"סדר עולם" ומגלת תענית, אשר במעם בחידות ידברו אלינו, רק גרגרים אחדים מקורות חורבן בית שני והמאורעות בא"י ובכל בתקופת התנאים והאמוראים, וגם הם מעולפים בספורי הגדה ויחסר להם סדר השנים; ולולא היה לנו היוםספון לרומים ועוד ספרי היונים והרומים ואחריהם אבות הכנסיה וכתבי הזכרונות לנוצרים, כי אז לא ירענו רק דברים בודדים מקורותינו בסוף הבית השני (ע"פ "אמר ר' יוחנן") ובתקופת התלמוד. כן גם בימי הגאונים בבבל נמצא בין המון תשובות על הלכה ופסקי דינים רק אגרת אחת הרושמת בקיצור נמרץ את סדר הדורות כאלף הראשון אחר החרבן - (היא אגרת ר' שריא גאון הירושקה, וגם כאלף השני. מדור הראב"ע והרמב"ם עד סוף המאה העברה, נמצא בכל ספרותנו התלמודית. הרבנית והמחקרית. רק כעשרות ספרי תולדה כמו "ספר הקבלה" להראב"ד, "שבט יהודה", "עמק הבכא", "שלשלת הקבלה", "קורא הדורות", "צמח דוד", "סדר הדורות" וכו', אשר כולם נכרכו בלי סדר ומשטר נכון, בחפז ובמהירות, וזכותיהם ספרו לרוב ע"פ השמועה, רעמו רק ראשי פרקים ולא פרשו פרטי דברים כעדי ראיה, כאשר

עשו סופרי הזכרונות אצל העמים. סופרי דה"י לעמים ימצאו לפנייהם כר נרחב, המון חמר ולבנים, אספות קדמוניות מסודרות במוב מעם מדורות קדומים ע"י סופרי הזכרונות (כראניסמעון), אשר במשך כל ימי הבינים רשמו מיום ליום את כל פרטי הקורות שראו בעיניהם או שמעו מפי עדי ראיה וכו'. אך מה זה ימצא סופר דברי הימים לישראל בספרותנו ההיסטורית במשך אלפים שנה אחר החרבן? שבירי לחות, דברים מקומעים, עלים נובלים, עצמות יבשות מפורזות ומפרדות אשר גם אם יקרבון אחת אל אחת לא תעשנה גוף שלם. חוקר דה"י לב"י מוכרח להיות פותר חידות ובורא יש מאין. ולולא באו לעזרה מקורים ספונים וממונים כתובים כש"ע וגם בשפות אחרות, או כל הצונצים והגראמציים בזמננו לא יכלו לפעול מאומה. וגם כעת רחוקה היא עוד תמונת דברי הימים שהציגו לפנינו הסופרים האלה - משלמות נמורה. למסתרי ההיסטוריה עוד גדולים חקרי לב, ורבות בשנים תעבורנה עד אשר יתגלו לפנינו כולם או גם רובם.

לזו השאירו לנו אבותינו "שולחן-ערוך" של היסטוריה כמו שהגישו לפנינו "שולחן-ערוך" של דינים - או מה רבה היתה פעולת הדבר הזה על השתלמותנו השכלית והמוסרית, ומה גדול היה ערכו לענין חזק האומה! לזו היתה לנו ספרות רחבה היסטורית, ובראשה ספר המכיל את כל יסודי קורותינו בכל העתים וזככל הארצות. אז ראוי היה שספר כזה יתקדש בעיני העם. בספרים כאלה יכלנו לשאוב אומץ רוח, הנחומים, חבה יתרה לעמנו, התעוררות והתלהבות, המצילות את הנפש מהקפאון השורר סביבנו... זכרונות ימי הבינים ותמונות גדולינו בתקופת התלמוד, הגאונים, הרמב"ם והאברבנאל היו יכולים לפעול על נפש הקורא כמו שפועלים עליו ספרי התולדות האצורים בספרי הקדש, אשר מהם ישאבו עד היום מוסר ותנחומים כל בעלי האמונה בין היהודים והנוצרים והמחמרים. - ספרות כזאת איננה אצלנו. אבותינו לא הרגישו בנחיצותה, האמונה עם כל פרטיה ודקדוקיה היתה חוקה אצלם, ודי היה בכחה לחזק את רוח הלאום בימי צר ומצוק גם בלי עוד רגש אחר. ע"כ לא הוקירו את קדמוניותינו ולא השניחו בהן כראוי. קורות רבות ועלילות נפלאות עברו לפני עיניהם והמה צללו בעומקה של הלכה ולא התבינו אל כל הנעשה סביבם. כמו עשיר ותרן המפור את ממונו לכל רוח, כי אוצרותיו מלאים זהב ואין לו חפץ בו; ככה גם אבותינו, עשירי התולדה, המסובלים בקורות ונפיונות היסטוריים, מרוב המעשים שעברו על ראשיהם בלי הרף במשך אלפי שנים, לא השגיחו אליהם, ולא שמו לבם לקבץ אותן, את הקורות האלה, לסדרן ולאצרן בספרי זכרונות, כמו שעשו יתר העמים, צעירי ההיסטוריה; ואדרבא, פורזן אל כל רוח, עובו רשימות מקוטעות מהמאורעות בכל פנות ספרותנו, כעומר השכחה אשר יעזבו הקוצרים לעני ולאביון. בין המון שאלות ותשובות, בהקדמות לספרים ישנים, בסליחות

ופיושים, בדרושים וספרי קבלה וכו', המצאו וזרונות קדומים יקרים רשומים אנג אורחא, ורובם אומרים: דרשונא! רק בפנקסי הקהלות עמלו אבותינו לפי ערך הבנתם לרשום. בעט ברזל ועופרת. מלבד חשבונות ההכנסות וההוצאות, גם המאורעות היותר נכבדים בחיי קהלה וקהלה, אך רוב הפנקסים האלה ודוקא היותר עתיקים היו לטרף לשני הזמן ואברו; וכוני התולדה יחפשו וישתדלו כעת להציל מכליון את יתר הפליטה.

III.

חכמי ישראל במערב אירופא היו הראשונים אשר יצאו לעורר בלב אחיהם את הרגש ההיסטורי, כהבינם גדול ערכו לעתידות עמנו. זה כיובל שנים החלו החכמים האלה לקבץ בידים חרוצות את כל נדחי תולדותינו, להציל מאבדון שרידי העבר ולבנות כמו רמים את מקדש ההיסטוריא. החכמים רש"י ראפפורט וצונץ הניחו את אבני הפנה לבנין זה. יאסא, שד"ל, סאלווארצ'ר, פראנק, יעללינעק וחבריהם בנו את קירותיו, והבונה הגדול גראָטץ הציב דלתיו וישכללוהו בכל פאר והדר. ובכל זאת, גם אחרי אחד עשר הספרים הגדולים שהקדיש גראָטץ לתולדות ישראל, עוד לא נשלם הבנין, כי עוד רבים הם החוקרים המגלים מקורים היסטוריים ממונים ונעלמים ומרחיבים את גבול התולדה בפאקטים חדשים, כמו האגודות "מקיצי-נדרמים", חברת דורשי חכמת עבר" כפאריו, ומלומדים הרבה המעמיקים חקר בקדמוניות עמנו ומחדשים בכל יום מעשי העבר.

ורק בקרבנו, יהודי פולין ורוסיא, עוד לא התעוררה התשוקה לחשוף את מסתרי תולדותינו. לדעת מה היינו, איכה הגענו אל מצבנו הנוכחי ואיך חיו אבותינו במשך שמונה מאה שנה מתחלת ישוב היהודים בפולין. לפעמים ישאני לבי להאמין כי יחסר לנו רגש-ההיסטוריא לגמרי. כבושיים היינו, כפראי מדבר שאין להם היסטוריא כלל, כצוענים שכל חייהם בהוה ואין להם עתיד ועבר. קדמוניותינו הנשגבות ורבות העלילה לא נחפז לדעתן. וגם המעטים יחידי הסגולה השואפים להכיר את צורת העבר, ידעו ממנו רק דברים מקוטעים וטקרים בודדים. ידוע לנו מ"זן מצולה" ומיתר הספרים והמאמרים המעטים אשר נער יכתבם, שהיתה אצלנו ר"ל גורת ת"ח ות"ש, שבימי הגאונים רש"ל ורמ"א היתה קרן עמנו רמה בפולין, שבליטא כדור הש"ך ואחריו היו רבנים וגאונים גדולים, שהיה אצלנו באיזה עת וכאיזה מקום "ועד-ארבע-ארצות", שבאוקריינא נפלנו לפי-חרכ ביד הקאזאקים והיידאמאקים, שבמאה ה"ח קמו המינים הפראנקיסטים. ואח"כ פשטה המלחמה בין החסידים והמתנגדים וכו' וכו'. אך כל אלה הם ראשי פרקים שאין ביניהם כל סדר וקשר הגיוני או מעשי. היודע רק אלה דומה הוא לאיש שלא קרא את כתבי הקודש מעולם ולא

ידע מכל המסופר בהם ורק זאת שמע ששם הפרשה הראשונה הוא "בראשית", השניה "נח", השלישית "לך-לך" וכו'. ככה גם אנחנו נדע מקורותינו רק שמות הפרשיות ולא תוכנן העקרי: השם נגלה לנו והעצם מכוסה ממנו. אין אנו יודעים ע"פ הסדר גם פרק אחד מתולדותינו, אין לנגדנו תמונת העבר ככל פרמיה: קבוץ המקרים עם כל קשוריהם, סבותיהם ותוצאותיהם - כל אלה כחידה לנו. כהמול אנחנו עלי ארץ, כחדשים מקרוב באו, וכדיוק יתאמת בנו מאמר החכם ציצעראן: "מי שאינו יודע את קורות העבר שלו הרי הוא דומה לילד כל ימי חייו". מוזר הוא לראות ילדים זקנים כמונו, ילדים בני אלפי שנה, יודעי ספר, הוגי דעת, אבירי ההיסטוריא, גבורי העבר, אשר לא יחפצו לדעת את העבר ויפחדו להביט לאחוריהם!... כח אחד נסתר ונפלא יש לנו והוא ההכרה ההיסטורית, אשר בידה לחוק את רוח הלאום ולהצילו מכל הרוחות המזיקות הנושבות בימינו, ואנחנו מואסים בהכח הזה. אין במשכילינו לא מתשוקת הדעת של החכמים והחוקרים, ולא מרגש ההתרוממות של מורי העם ומדריכיו, רופאי הנפשות, המכירים כל צרכי הרוח ומכאוביו ומקדימיהם רפואה למכה.

גדול עוננו מנשוא! חטא חטאנו נגד ההיסטוריא. כבר באה העת לחננה ולקומם שרידי חרבותיה. עת לחונן את עפרה ולקבץ אבניה, אבני קדש, המושלכות בראש כל חוצות. עת לעורר ישנים, לאסוף נדחים, להחיות את העצמות היבשות. עלינו לזכור כי "העצמות האלה כל בית ישראל המה", כל קבוץ הרוחות אשר היו לפנינו, אשר הנחילו לנו את צלמם וצביונם, את מדותיהם, את הנהגותיהם ודעותיהם - את כל עצמיותנו כמות שהיא. עלינו החובה לפתור את השאלה הגדולה: מה היינו? למען נוכל לדעת בשכל ברור וע"פ הנסיון מה אנחנו כהוה ולאן אנחנו הולכים בעתיד.

ואם תאמרו: איכה נעמים על עצמנו את המלאכה הגדולה הזאת ואיפה נקח חמר ולבנים לבנין ההיסטוריא, מה נאסוף. מה נחפש, איה הם קממוני המסתרים אשר עלינו לגלותם? חכו נא לי כמעט רגע ואורכם כפי קוצר הבנתני. אך מרם אקרא לפניכם בשם את המקורים אשר מהם נוכל לשאוב כל יסודי תולדותינו, אציע לפניכם בקצור סדר התקופות שעברו עלינו בפולין ורוסיא מימים קדומים עד הזמן הזה. מרם נצא ללכת בדרך לא סלולה עלינו להכין מפה קצרה עם רשומי המקומות הנודעים לנו בשמם, למען לא נתעה מני אורח ונדע איך לאחוז דרכנו ישר אל המטרה הדרושה.

.IV

לפי מצב ידיעותינו המעטות נוכל קצת לשער קרוב לאמת שמיים נושכנו בפולין עד הומן הזה עברו עלינו שש תקופות. נעזוב נא לארכיאולגים מובהקים את פתרון השאלה הכבדה: מאין באו ראשונה היהודים לפולין ורוסיה - מארצות המערב או מארץ הכוזרים והקרים? ונקח ליסוד הולדותינו כדבר מאומת שכימי מסע הצלב הראשון והתנ"י לאלף החמשי, 1096 לספ"ה באו פליטים רבים מאחינו הנרדפים בבעהמען ואונגריא לארץ פולין הקרובה והשוקמה ונושבו בה בערי ננעוין, פוזין, קראקא וכו'. הגולים האלה לפי הנראה עשו למו בפולין דירת קבע והחלו להתרבות ולהתפשט שם מראשית המאה ה"ב לספ"ה, כי היו שם בשלוח בחסדי המלכים מעמשיסלאוו הוקן, לעשקא וכו', עד כי רבים מהיהודים הנרדפים על צואריהם במדינות הקרובות נהרו לפולין ויתישבו שם. תקופת ההתישבות וההתקבצות הזאת חמשך קערך מראשית המאה ה"ב עד שנת 1264 (ה' כ"ד ליצירה), שבה הואיל הנסיך באלעסלאוו החסיד בקאליש לתת ליהודי פולין את הפריווילעגיא הראשונה אשר היתה מאז לחק ולמשפט במצבם האזרחי תחת ממשלת פולין. מהשנה הזאת תחל התקופה השניה - תקופת הפריווילעגיות - בחיי אבותינו, שחיו בצל מלכי פולין לא ע"פ מדת הדין, רק ע"פ מדת הרחמים (חוץ להוסיף כי המדה האחרונה הזאת מקורה היה באתערותא דלתתא, ובכסף מלא שלמו אבותינו בעד כל הצדקות והחסדים שנמלו להם חוסיהם). כן רואים אנחנו בשנת 1343 את המלך קאזימיר הגדול מאשר ומקים את חק באלעסלאוו הנוכר ומוסיף עליו נופך משלו; גם הראשון לנסיבי ליטא ווימז'לד נתן הורמנא דמלכותא ליהודי לוצק, בריסק וטראק בשנת 1388 להתגורר באשר יחפצו ולעסוק כמשא ובמתן ובכל המלאכות באין מפריע! בימי קאזימיר הרביעי בפולין והנסיך אלכסנדר יאגעל'אן בליטא (1495-1455) רואים אנחנו איזה מנוחה בחיי היהודים. מארצות המערב באה קנאת הרת והעורר רוח שנאה בלב הפולנים נגד היהודים. אך לא ארכו הימים ורוח קטב זה חלף ועבר; הכומר קאפיסטרנא צורר היהודים נכחד מני ארץ, והיהודים הנגרשים בשנת רנ"ה מליטא ע"י הנסיך אלכסנדר נמלטו רובם לפולין, אשר שם קבלם בצל מלכותו המלך יאן אלברעכט, ואח"כ במות אלכסנדר ובעלות על כסאו המלך סיגיומונד הראשון שבו הגולים לליטא וישבו שם בטח באין מחירד.

מימות סיגיומונד הנוכר תחל התקופה השלישית בחיי היהודים בפולין, ליטא ואוקריינא - היא תקופת עליה (משנת 1506 עד שנת 1648, או משנת רס"ו עד גורת ת"ח ות"ש). מצב ישראל הולך הלך וחוק בחומרות וברוחניות. היהודים אחוז או בכל ענפי המסחר והמלאכה ורבים מהם היו קרובים למלכות. בקהלותיהם ובכתי

כנסיותיהם היו חפשים מעול חוקי הארץ והתנהגו ע"פ אמונתם ודתיהם באין ספריעות הרבנים, ראשי הקהלה והדינים משלו בעם בכל עיר ועיר, וגם יסרו אסיפות גדולות כגון ועד ארבע-ארצות או ועדי מדינת ליטא, שהיו כמו סנהדרין בלשכתהגנות-והיה להם כח לשפוט את ישראל שבמלכות פולין ולנהוג נדר, וכול הדרכההקשה יביא אל הים; ודברי ה' נתן הנוכר בין מצולה; גם אור התורה ננה על היתדות בפולין וליטא; בכל קהלה וקהלה היו תופשין ושיבות; אלפי בחורים עסקו בתורה, ונפישת ופוסקים. תחת השנחת ראשי הישיבות, אנשים נודעים לשם העמדת אור-ראש העם, כמו הגאונים מהרש"ל, מהר"ם סלובלין, מהרש"א, הרמ"א, הש"ך, ספרות דתיות רחבת נבראת, והמצב הרוחני של יהודי פולין משך עליו עין כל גם מארצות המערב; מארץ אשכנז נהרו המון המונים פליטי ישראל לפולין, שם מצאו מנוחה מחמת חמיק ומוון מספיק לנופם, וגם לרוחם שחלף מאז חזקה חשם. ימו השלוח האלה נפסקו, בצאת הקאזאקים תחת מנהגם באגראן המעלניצקיס לתת את ישראל למשפה בכל ארץ אוקריינא וברוב ערי פולין, ליטא וואלין, פה"ח תחל התקופה הרביעית - תקופת היהודים התצווים בתחילת ישראל במדינת פולין נמשכת משנת ת"ח עד כבישת ארץ פולין בידי רוסיה בשנת תקל"ב, או משנת 1648 עד 1772 לספ"ה; המצב האזרחי של בני בערי פולין ירד עשרה מעלות אחרנית, מספרם נתמעט באופן גורא מאד, עד שלא יאומן כמסופר שאחרי גורת ת"ח והי"ח נותר באוקריינא רק החלק העשירי מתושביה העברים; שהיו בהם מקדמים וזושעתי החלקים הנתונים נפלו לפני הרב הקאזאקים או בשכני המאמארים והיב"ח חזו מאומת ע"פ מספרים נאמנים לקוחים מן ארכיוון עיר וואלין ופאדאלוע; חז"ק מ"ו סי' א"א אוקריינא הקאזאקית המשתרעת משמאל התנועעת הקיאה את היהודים בלח"ט בפולין נתרששו היהודים מאד, כנפול גאון אצילית ועצמת מלכית; חזק חבליטא וברוסיה הלכנת היה עוד מצבם איתן כמקדם; הלכנת היהודים החצונית באה גם אינו ירדו רוחנית רק בערי הגב; הקרובות אל החלל; במרפאראלע, חלק וואלין גאליציא, אך לא בליטא ובפולין הממוכום לה; בליטא לא פסקו מלעסוק בתורה, חלמוד, פוסקים, קבלת עיונות ומעשיות; קצתם רבנים וזנאים, מניחוס ומקובלים, אשר אם כי היו נופלים באימתם מגולי הדומיננטל דורמ"א, אך כמדותם גדלו הרבה, ממשלת תקהל הימת חוקות ותקופה, גם נעה אהב עתה ארצות ועדי ליטא לא חדלו מלמלאות את חפיקם במשך כל התקופה הזאת עד שנת תקכ"א שאו נכסלו לגמרי ע"י חק המלך סטאניסלאוו פאנאמאוסקי. התנועה הרוחנית נעמנו בימים הרם היתה חוקה מאד, המשיחות של שבתי-צבי הרעשה את לב יהודי פולין, ורבים מתם נהגו גם אחרי מות משיח השקט, הוחזקו להאמין מבוואו וזלכו אחרי תהילת נפתחה לתת השיצ, אשר באה ממורת, מערבות ואויא וטורקיא, חלק ארץ תצפון

ונתפשטה שמה ברוב ערי פאדאליע וגאליציע למהות כל חרמות הרבנים והועדים. מרש נחש זה יצא הצפע ועקב פראנק וסיעתו אשר בראו חרשה בישראל: דת יהודיה-נוצרית, ובעזרת כומרי פולין ואציליה חפצו לכופ את אחיהם המאמינים כתומם לקבל עליהם את הדת החדשה הזאת... בעת ההיא נולדה החסידות הראשונה בת הבעש"ט והמגיד ממעוריש, אשר בתחלתה יצאה כעין שיטה חדשה ועמוקה שמטרתה היתה לכוון את האמונה על מוסדות הלכ וההרגש תחת הראש והשכל שהלומדים והתורנים השקיעו במ את כל אמונתם, אך אחרי כך נחתה השיטה הזאת מדרכה ותלך ארחות עקלקלות, שמתה אחרי הצדיקיות ובעלי-המופתים (מלבד כת החב"ד בימי רבם הוקן כידוע). בקץ התקופה שאנחנו עומדים בה החלה המלחמה העצומה בין המתנגדים והחסידים אשר תמלא אחד מהפרקים היותר מצוינים בתולדותינו. בשנת הקכ"ח יצאה ללהב גורת אומאן וההידאמאקים, אשר במשך יותר משלשים שנה החרירו את מנוחת היהודים בערי הנגב, ובימי גאנמא ועולוניאק חפצו להכין להיהודים שנואי נפשם מטבח חדש ונורא כמו בזמן המעלניצקי. אך ימי ממלכת פולין היו ספורים: כעבור ארבע שנים נקרעה הארץ לקרעים והרבה ממחוזותיה נספחו לרוסיה, פרוסיה ואוסטריא. וזה היה בשנת הקל"ב (1772).

משנה זו עד שנת תקנ"ה (1795) המשיך תקופה קצרה, שהיא כעין בניין השמשות כחיי היהודים. לממלכת פולין היו השנים האלה עת מבוכה ותבוסה, שעת הגסיסה האחרונה, "זמן הקרעים" יקרא לה, כי עוד שני קרעים עשו ממלכות אירופא בארץ פולין בשנת תקנ"ב ותקנ"ה, עד שחדלה הארץ הזאת מהיות לגברת ואדונים זרים בעולה. להיהודים היו השנים האלה עת המעבר, כי או נהפכו מנתיני פולין לנתיני רוסיה ומעוטם לנתיני אוסטריא ופרוסיה. מהתקופה הזאת מתחילות קורות יהודי רוסיה - ופרק חדש בתולדותינו.

הפרק הגדול ורב העלילות הזה, אשר תחלתו נעוצה בימי ממלכת הקיסרית: יעקאטערינא השניה וכופו בימינו, יהחלק ג"כ לתקופותיו השונות, כמו תקופת יעקאטערינא והקיסר פאול, ימי ממלכת אלכסנדר הראשון, ממלכת ניקולאי הראשון, זמנו של אלכסנדר השני. כמשך מאת השנים האלה שנים רבים ועצומים נעשו בחיי ישראל החצונים והפנימים - ולא פה המקום לפרטם, כי ידועים הם בעקמם לכל קורא נבון. ופרמי הקורות וכל המעשים אשר הסבו בשנים הנזכרים וכתבו בארוכה בספר ההיסטוריא ויעמדו לנצח לזכרון לדור אחרון.

V.

הנה ראינו את מפת הארץ שהולכים אנחנו לתור אותה. מעטים המה מאד רשומיה וקויה של המפה הזאת, כי מעטים הם המקומות, הנבעות, הנחלים והיערים

אשר נרעם בשם צורה אנחנו רואים, והחמר הממלא אותה לרוב: בעלמס'קעינינו. כישיון הננו תיעים, בין חרבות קדם, כמדבר שממה, זרק לעתים לחוקות וינלה לנגדנו מעין נובע מים חיים. רואים אנחנו שהמדבר הזה היח' בימי קדם ארץ נושבת, מלאה ערים ואנשים, שאון ותנועה. המון יצורים חיים: ועתה זרק בקעה מלאה חרבות ועצמות יבשות נגד עינינו, התחפצו אהונינו שהמדבר הזה יתפך מתדש לארץ פורחת, החרבות לערים ובתים, והעצמות היבשות לאנשים חיים: ואם לא בנשמות, או ברוח, בדמיון, כרגש? התחפצו לראות באספקלריא המאורה כל חיי אבותינו ומעשיהם, כל הקורות אותם במשך שמונה מאות שנה? בידכם להשיג את החפץ הזה, ומה זה געשה? - תשאלו, הנוכל לברוא יש מאין? תוכלו ולא מאין, אך מיש הנכם רואים מדבר מלא חרבות, בקעה מלאה עצמות קבוצות נא את שרדי החרבות האלה, את העצמות היבשות שאתם רואים, הקרבונן אחס אל אחת; לקחו אבנים מעיר ההרס, אל תותירו מאומה גם הרס אחת, כי הכל מוכן לבנין. או יבואו בוני התולדה ויפיהו רוח חיים בהמון הרסיים האלה ויחלקו ויעשו סדר, יחברו את הנפרדים, ויפרידו את הדבקים, ואחרי עבודה רבה - והנה לעיניכם בנין עתיק יומין, בנין העבר בכל פרטיו ודקדוקיו, או תראו דבה נפלא: גם תחית המתים בעולם ההיסטוריא, או תוכלו לפתור את השאלה הנכבדה: מה היינו?

אך אל נדבר בחידות. הנכם חפצים לדעת איזה הם המקורים אשר אמהם נוכל לשאוב ידיעות ומעשי העבר, ואיפה נקבץ את כל החמרי הדרוש לבנין דברי ימינו מימי קדם עד היום? הבה ואפרט לכם יום יום יקרה ביד ה' ויבא:

1) מקורים (1) מפורטים: עבריים; 2) מקורים בלשונות אחרות, לסוג השני יקשבו: התעודות (ראקומנטים) הרבות המונחות בארכיונים של הממשלה, כמו בפטרבורג, ווילנא, קיעוו, וייטעבסק ויתר הערים הגדולות בתחום מושב היהודים; ספרי הדינים של מדינות פולין, ליטא ורוסיה וספרי הזכרונות של הארצות האלה, וגם כתבי-יד המונחים ביד אנשים פרטים, מהתעודות הנמצאות בתי הארכיונים הרבה ראו אור הדפוס ומפורות הן בספרים ומאספים היוצאים לאור ע"י הועדים לחקר קדמוניות רוסיה (Археологическое общество) שנסדו מטעם הממשלה בפטרבורג, קיעוו, ווילנא, גם בספרי חכמים פרטים, כמו בקובץ החכם הפרופיסור בערשאדסקי וכו', כפרט דברתי על המקורים האלה בספרי הנזכר למעלה בשפת רוסיה והקורא החפץ לדעתם יקחם משם. וכעת נפנה אל המקורים העברים, שערכם ההיסטוריי גדול הרבה מאד מערך המקורים בשפות העמים, ואשר מהם יתד ופנה לבנין תולדותינו. יום יבא יום יקרה ביד ה' ויבא:

מקורים (2) מפורטים: נדפסים

ג) מקורים שבעל פה. היותר נכבדים בהם הם: א) המקורים שמכתב, הנחלקים לשני סוגים: 1) הפנקסים.

מימים קדומים נהגו אבותינו בכל קהלה וקהלה לרעום בפנקסים את כל הנעשה בקהלותיהם, בחברותיהם או בבתי כנסיותיהם בעסקי הכלל, ולפעמים רשמו לזכרון גם את המקרים היותר נכבדים כחי כלל האומה, את הנפלאות, הנסים והפורעניות שנעשו להם בימים ההם. (רשימות כאלה מתחילות ע"פ הרוב במלים: "בנים יולדו ויספרו לדור אחרון", או "כהוב זאת בעט כרול ועופרת לזפרון" וכדומה). אחרי שהתכוננה ממשלת הקהל כחי אחי בפולין ולישא תחת צל מלכי המדינה, נסיכה ואציליה, אחרי שנעשו סדרים נכונים וחוקים בהנהגות הקהלות, ובפל עיר ועיר נוסדו חברות ואגודות למטרות שונות, היו הפנקסים בעין ספרי הפקודות להממשלה (официальные актовые книги), ובם נרשמו הכרירות של ראשי הקהל ומנהיגיו, תקנות החברות, ההוצאות וההכנסות, שמרי המכירה והקניה וכו'. ע"פ חוכנם יהחלקו הפנקסים לשלשה סוגים:

א) פנקסי הקהל, הנמצאים בערים הגדולות פתבנית פאליא ובערים הקטנות כתבנית in 4°, מוצאם עתיק ימים הוא מאד, יש יסוד לדבר שכבר במאה ה"ד, זה כחמש מאות שנה, היו בקהלות שונות פנקסים כאלה *). אך פמשך הימים נאבדו רבים מהפנקסים העתיקים האלה מסבת המנהג הרע להוציא ישן מפני חדש, לכמל את ספרי הפנקסים הישנים אחרי אשר תמו כם כל העלים לפתיכה ולהביא חדשים במקומם. רוב הפנקסים הישנים הנמצאים אצלנו כיום הוה הם ממאה ה"ח (משנת ת"ס עד תק"ס) ורק מעט מהם מגיעים עד מאה ה"ו (משנת ש"ס עד ת"ס). תוכן פנקסי הקהל הוא: א) רשימות "התמנות הקהלה" או נבחרי העדה, המנהיגים בעם בתור "אלופים", "ראשים", "טובים", "גבאים", דינים וכו' (התמנות כזאת היתה נעשית ברוב הקהלות אחת לשנה בחוה"מ של פסח, וראשי הקהל היו מתחלפים משנה לשנה); ב) רשימות המסים שהשילו ראשי הקהל על הצבור לשלם לאוצר המלכות או לאוצר הקהלה בעצמה; ג) תקנות שונות שעלו במסכם באספת הקהל ואשר על פיהן נסדרו עניני הנהגת הצבור הן בדברים שבמטונות הן בעסקי אמונה ודה: ד) החלטות בתי דינים או פשרות הנוגעות לעסקי אנשים פרטים, לחוקה, חוקת ישוב, פירעון הובות וכו' וכו'; ה) כרוזים וחרמות מטעם פרנסי הקהל והרבנים נגד אנשים פרטים, אשר נמו מדרך האמונה או "פערו פיהם" ולא חפצו "לציית" לפקודות הראשים ואלופי העדה; ו) רשימות הענינים שדנו בהם באספות כלליות

* כראש העודה אחת משנת תס"ח הנרשמה בפנקס של חברה קדישא ישן בק"ק מטסיסלאוו מצאתי רשום: "העתק מפנקס קהל הישן שנרשם עליו הפרט ה' אלפים מאה ושמונה וחמשים לכריות עולם", הפרט הזה עולה לשנת 1398 לספה"נ.

של פרנסי הקהל, גם רשימות ההכנסות וההוצאות, החובות והקשלומים של הקהלה לכל סעיפיהם; ז) ספרי הנסים והנפלאות או הצרות והפורעניות שבאו על כלל הקהלה ושלזכרם קבעו יום הלולא ושמחה או יום תענית וקינה ככל שנה ושנה. הרשימות ממין האחרון הוה נכבדות ויקרות הן מאד לידועת ההיסטוריא, אך גם התקנות, ההחלטות והרשימות הנקובות כסעיפים הקודמים גדול ערכן בתור חמר היסטוריי, כי על פיהן נוכל לדעת את סדרי הנהגות הקהלות וההיחס המדיני של כ"ו בארצנו בכל פרטיהם.

ב) פנקסי החברות, כמו חברה קדישא, חברה ליהי, כקור חולים, צדקה גדולה וכדומה, מהיותר מצויים ועתיקים כמין הוה הם הפנקסים של חברה קדישא, כי אין לך עיר וקהלה בישראל שלא היתה בה חברה כזאת מאשית התישבות היהודים שם עד היום הוה. פנקסים כאלה עולים הם במספרם על מספר פנקסי הקהלה, באשר האחרונים היו נהוגים רק בימי ממשלת הקהל, והאחרונים נהוגים בכל עת ובכל מקום. בפנקסים של חת"ק היו נרשמים מלבד דברים הנוגעים לעסקי החברה והקנותיה בפרט, גם המקרים הנוגעים לכלל הקהלה וגם ספרי הצרות או התשועות שעל פיהן נהגו צום או חג בקהלה. כמו בפנקסי קהל - רשימות כאלה נמצאות לפעמים גם בפנקסי יתר החברות, ונחוץ להפש אחריהן ולקבצן בשקידה יתרה.

ג) פנקסי הועדים ופנקסי המדינה - הם היותר נכבדים לידועת ההולדה, כראשם יעמדו הפנקסים של ועדי ארבע אצות, שפעולתם נמשכה ב' מאות שנה מימות הרש"ל ולערך ש"ל לב"ע, 1570 לספה"נ. עד שנת תקפ"ד שאו נכמלו מטעם ממשלת פולין. עד הנה לא ידע איש אית מקומם של הפנקסים האלה, אם נאבדו לגמרי או מונחים הם בקרן זוית ונסתרים מעין רואה. הק תקנות בודדות מהם נעתקו בעתות שונות ונדפסו בתור הוספות לספרי שו"ת ופוסקים רבים, וגם נכתבו בפנקסים של קהלות אחרות בפולין, אשר משם לקחום אוה חוקרים כותבי לע"ז מימות הסיפר צאצקי עד ימינו. אחרתם יבאן הפנקסים של הועדים דקהלות ליטא. רובי התקנות שהיו נרשמות בפנקסים אלה משנת שפ"ג עד תקכ"א, נצלו מכליון ונשמרו עד היום (קובץ התקנות האלה אשר מספרן עולה ליותר מאלף, ישנו בעקה"ם של אנשים פרטים בחעתקות שונות וגם בעקה"ם של ביהכ"נ לנאורים בוארשא, ששם ראתוהו). ועוה שלישי למין זה הם פנקסי המדינה או הגליל, שכם נרשמו התקנות הנוגעות לעסקי איוה קבוץ קהלות רבות, שסרו למשמעת אחת מהקהלות הגדולות והראשיות כמו בריסק, ווילנא, לובלין, קראקא, אוסטרחה, פאלאצק, מאהליב וכדומה, בערו הפלך האלה החועדו לעהות ידועות ראשי כל הקהלות הסרות למשמעת הקהלה הראשית להרועיקן

על עסקי הכלל ותקנות ועדי המדינה האלה היו נרשמות בפנקסים מיוחדים. רבות מהתקנות מסין הוזה נזכרות בפנקסי הקהלות המצויים בירינו. אך פנקסי המדינה בעצמם עוד עין לא ראתם, והירישה והחקירה אודותם נחוצה היא מאד. לו עלתה בידנו לצבור את כל הפנקסים של כל הקהלות, החברות והועדים ככל הזמנים - או לא היה לנו לדאוג לעתידות ההיסטוריא, ויכולנו להשלים את בנין התולדה בזמן קרוב. אך מודעת היא שרוב הפנקסים היותר עתיקים והיותר נחוצים להתולדה אבדו כבר מסבת הטלפולים, השריפות, החורבנות וכל הצרות החכופות שעברו על אחכיו. רבים מהם נדונו בנניוה או היו מתגלגלים כמה מאות שנה בקרן זוית. בעליות גני הבתים, במרתפים, בפנות בתי המררש, בין המון "שמות" קרועים וניירות ישנים אשר אין חפץ בהם, וכן עברו ובטלו מן העולם. גם כעת מתגלגלים אלפי פנקסים ישנים תחת שואה, בבתי אנשים פרטים, שבאו להם הפנקסים בירושה מאבותיהם הרבנים או גבאי ופרנסי הקהלה, והם אינם מקירים ערפם כלל, וישליכום באחד מחורי הבית למרף לשני העכברים, ובני הבית לפעמים יקרעו מהם קרעים לצרכיהם נאראה כנחמה אם לא ראיתי בבתי אנשים "נכבדים" פנקסים עתיקים במצב נורא כזה. האמת נתנה להאמר, כי ישנם ג"כ פנקסים ישנים אשר בעליהם, רובם מהכלי-קדש: רבנים, גבאים, שמשים ישימו עליהם שמירה מעולה, וידאגו מאד שלא תשלוט בהם עינא בישא, כי נצרכים להם מאד הפנקסים האלה בתור ערובה או אות-כבוד מאת הקהלה, במשך העת שישארו במשמרתם בעבודת הצבור. אך השמירה הזאת נגיזה מוחלטת היא, כי "שומרים" כאלה לא יפליטו טרפם מפיהם ויסתירו במחשכים את הפנקסים אשר בידם; ואם האמרו להם שנחוצים הספרים האלה למטרת ההיסטוריא, או ילעגו לכם ויניעו בראשם: מה ראיתם לשמות כוונת - באופן זה או באופן אחר והפנקסים הולכים לאבדון ומספרם ימעט משנה לשנה, ואם לא נחום על שארית הפליטה ולא נתאמץ לקבצם ולהעתיקם בעוד מועד, אז לא יארכו הימים וגם פנקס אחד ישן לא ימצא בגבול ישראל. חוב קדוש עלינו לנשת בלי התמהמה אל העבודה הגדולה הזאת - לקבץ נדחינו מכל הפנות שהם מפוזרים שם, לחפש אחרי המקורים הנוכחים בחורין ובסקרין, לגלותם, להפיץ עליהם אור, ולעשות נפשות להתולדה. האמצעים לזה ופרטי האופנים איך לחקור בפנקסים ולהעתיק מהם את כל הנדרש אפשר בפרק הבא, ועתה נפן אל יתר המקורים הנחוצים לבנין תולדותינו.

2) כתבי-יד שונים, כיכתבים ואגרות הנוגעים לקורות ב"י בפולין ורוסיא.

כי תשאלו את אחד מבעלי-הבתים המיוחסים או מהעשירים הוקנים: אם יש בידו איזו כתבים עתיקים ומה הנוכחם - היו בטוחים כי אחד מעשרה הנשאלים יענה

לכם: "יש ויש, אך מה כתוב בם לא אדע - הנם טמונים משנים קדמוניות כארגוני ולא שופתם עין רואה מהיום שבאו לי בירושה ביהד עם יתר החפצים. ואם תקבלו רשיון מבעה"ב. לעיין בם. או תראו חבילות חבילות של ניירות, בנייהם הרבה אשר אין בהם חפץ, כמו חשבונות ישנים, מכתבים ע"ד עסק ומסחר, גם חרושים בגפ"ת ושורת שהריצו איש לרעהו הרבנים כי: אך בין הניירות האלה תמצאו לפעמים איזה כתב-יד עתיק ימים הנוגע רובו או כולו להיסטוריא, אגרות ע"ד עסקי הכלל העתקות מכרוזים וחרמות, או ספורי נסים ונפלאות שנעשו לאבותינו באיון קהלה בימים קדמונים. כל שורה ושורה בכתבים כאלה מרגלית יקרה היא להיסטוריא וכמה מרגליות כאלה מושלכות באשפה, אין יודע מהן, אין מאספן, אין דורש להן, עד שתאבדנה כליל ולא יהיה זכר למו. וזכר אני שבימי ילדותי ראיתי בעיני וקראתי ספר אחד גדול בכתב-יד, אשר מחברו יספר בו כעד-ראיה את כל הקורות בק"ק אחת את ב"י בימי הקיסר ניקולאי - ספור נכבד ונפלא במינו. והנה הספר הזה התגלל כמה שנים אצל אופה-פת אחד אחורי התנור והכירים וברכות הימים נאכר לגמרי, ולריק היה כל עמלי אח"כ להשיגו. כן ילכו למימון אלפי כתבים נחוצים ויקרים מאד לבנין התולדה ואוצרותיה הולכים הלוך ודל. לא בונג ההיסטוריא אנתנו, אך מקברי ההיסטוריא. כפויי מוכה אנתנו להעבר, משמידים אנתנו את זכרונותינו ומשכתים אותם מלב... מי יערוכ לנו שלא נמצא בין המון הכתבים המתגלגלים בארנו אנשים פרטים אבני-פנה להתולדה, ספרים כמו "יון מצולה", מגילת עיפה וכו', אשר יפיצו פתאום אור כהיר. על תקופה שלמה מחיינו! * כמה מאורעות ומעשים גדולי הערך, כמה חתיכות של היסטוריא קבורות בהמון הכתבים האלה! כמה נסתרות התגלגלו, כמה חידות תפתרנה, אם נקח עלינו העבודה לחפוש ולחקור, לערוך ולסדר את כל החתיכות של כתבים המונחים בקרן זוית, לצרוף סיניהם, להוציא את אפני החף והמרגליות היקרות הצפונות בהם! חוב קדוש הוא על כל איש ישראל שיש ביה איה כתב-יד עתיק, להוציאו ממטמונים ולגלותו בקהל כדו שיצטרף אל החמר הנקבץ לבנין התולדה ולא יעלה בהוה בעת אשר יוכל להביא תועלת רבה ולגלות נצחית בדיעת העבר.

להמקורים שככתב יחשבו גם כן שרידי המצבות העתיקות שנוכל גם היום לראותן בבתי-הקברות הישנים בקהלות שונות. למותר אכתוב, לפרט את גודל ערכן של מצבות כאלה, כי הדבר ידוע.

* לרגלי עבודתי בקורות החסידות יגעתי ומצאתי ספרים אחרים כתב-יד כאלה רבי הערך וביחוד הכ"י הגדול "זמרת עם הארץ" לר' דוד מאקאו, אשר נלתי שתי העתקות ממנו קצרה וארוכה, האחרונה תכיל כחמשים ושתיים העורות הנוגעות לחקופה בשנת הקל"ב, עת תקב"ט ונכבדות הן מאד לקורותינו בימים ההם. ולולא עלתה בידו להעתיק את הכ"י הוקר הוה, אז ברור אצלי שבועד עשרות שנים היה נכחד מקרב הארץ.

ב מקורים נדפסים: ספרים עתיקים, ספרי

הזכרונות, שו"ת, סליחות ופיוטים וכו'.

רבית הן הידיעות ההיסטוריות המפורות בכל רחבי ספרותנו העתיקה. מלבד ספרי הזכרונות הידועים לכל, כמו "יון מצולה" לר"ג הנובר, "מגילת עיפה" להש"ך, "צוק העתים" לר"ם משעברשין, הנוגעים לגורת ת"ח ות"ט שנרפסו פעמים אהרות, - ישנם עוד ספרי זכרונות שנרפסו פעם אחת ויקרי-המציאות הם כאלו היו בכתב-יד וכמו "פתח תשובה", "מיט היו"ן על גורת ת"ח, מעשה גדולה מן אומאן ואוקריינא" על גורת תקכ"ח, "זמיר עריצים וחרכות צורים" משנת הקל"ב המכיל קבוץ חרמות וכרוזים נגד החסידים, ועוד רבים אשר גם כשםם לא נודעו לנו. הדרישה והחקירה בהם נחוצה היא מאד ואם אי אפשר להדפיסם נכון שיועתקו בכתב-יד. - כן נחוץ מאד למסרתנו להעתיק מהם ליחות העתיקות ויקרות-המציאות, שאינן נרפסות כעת ממעמים שונים, את כל הסליחות והקינות המוסכות על הגורות שעברו על ראשינו בפולין ואוקריינא, ולעשות מזה קובץ שלם אשר ערכו בהיסטוריא לא ימעט מערך המובחרים שנספרי הזכרונות ומספר הסליחות האלה רב הוא, והחפץ ימצא רשימתן בפרט ע"פ סדר השנים ב"אוצר הספרים" של בן יעקב, אות ס', מן 347 № ער 417 *).

עוד נחוץ לקבץ נדחי ההיסטוריא מספרי השאלות ותשובות, אשר לעתים לא רחוקות המצאו גם ידיעות נכונות או הקנות נוגעות לחיי ב"י בפולין ורוסיא בימי קדם וכיחוד בהקנות עגונות, פסקים בעניני מ"ט וכו', נכבדים הם מאד בערכם פרטי השנים הנמצאים בספרים כאלה, ופרט אחד יועיל לפעמים להתולדה יותר מעשרה פאקטים. - פרטי השנים של איזה מקרה או חיי אנשי השם נופל למצוא ביחוד בהקדמות לספרים עתיקים, בהם סמות הרבנים והנאוטם וכדומה. בהם סמות לספרים יקרי-המציאות האלה נמצא לפעמים ג"כ העתק תקנות ישנות מפנקסים אשר גדול ערכן מאד ונחוץ להעתיקן ולקבצן בשקידה.

עלינו לאסוף ולצבור את כל נגרי החול האלה המפורים בספרותנו העתיקה. לחברם אחד. לאחר, לעשות מהם חמר ולבנים ולהשקיעם בפנין הגדול שאליו אנחנו נושאים את נפשנו - בבנין ההיסטוריא.

(* במקומות רבים ישנן גם סליחות וקנות על איזה גורת שעברו על הקהלה, שלא נרפסו מעולם והנן מונחות בב"י למשמרת בגלילי קלף בבתי כנסיות וכמ"ד, או רשומות בפנקסים - וליותר לדבר מה מגדול ערכן. סליחות או קינה אחת כזה היא פאקט היסטוריי שלם בכל פרטיו.

ג מקורים שבעל-פה.

רבים מוקני דורנו מסובלים הם בזכרונות מוזן העבר, וזכרים הם הרבה או מעט מאשר ראו עיניהם ושמעו אוניהם בימי בחרותם; מהגורות והנפלאות שהיו בימיהם או בימי אבותיהם, ממפעלי אנשי השם - הרבנים פרנסי הקהלות והצדיקים, מהמחלוקות שנפלו ביניהם, ממלחמות הכתות, מהמנהגים הישנים שאין זכר למו כיום הזה וכו', שאלו את זקנינו אלה, נושאי ההיסטוריא בזכרונם, ויגידו לכם נכבדות מחיי אבותינו החיצונים והפנימים במלכות הקסרים אלכסנדר הראשון וניקולאי, אשר רק מעט מהם נהפרסם בספרותנו. מפייהם תוכלו להודע גם ממקורי איזה מנהגים ישנים בקהלות שונות; הם יספרו לכם את כל דברי הצומת וועקתם, או החגיגות והמועדים שנקבעו לדורות לזכר איוו גורה או תשועה בימיהם, שלא נרשמו בפנקסים ורק נמסרו בע"פ מאבות לבנים. בין הוקנים הנכבדים האלה תמצאו גם אחרים, אשר ווכלו לספר לכם קורות תקופה שלמה או ענין רב-הערך בפרטיות בסדר נכון כקורא מעל הספר (*). עלינו למרר באספת זכרונות בע"פ כאלה, כי אם נחכה עד הום כל הדור הישן ההוא - ואברנו עמם יחד חמר יקר לתולדותינו, חמר שלא נביא תמורתו לעולם - וא"כ נמוד ולא בשונג נאכר חלק גדול מתולדותינו בתקופת המאה שכסופה אנחנו עומדים.

VI

היוצא לנו מכל האמור למעלה הוא: א) שהכנות רבות וארוכות נחוצות לנו בכדי שנוכל לגשת אל בנין תולדותינו; ב) שעיקר ההכנות האלה הוא בקבוץ החמר ההיסטוריי המפור - ככל כנפות ארצנו בכל מרחב תחום-משב-היהודים ברוסיא ופולין. לקבץ את כל החמר הזה אין כחה איש-אחד אננו גם מתי-מספרתי אך נחוץ לזה השתתפות הכחות ככל מקומות מושבותינו, בכרה שכל הנבונים בעמנו המוקירים את העבר יקחו חלק בעבודת הגדולה הזאת ויקבצו נפוצות ההיסטוריא באשר הם. למטרה זאת יעצהו בספרי הרוסי הנ"ל לנסד-האגודה מיוחדת בשם "אגודת חוקרי קירות ב"י ברוסיא", אשר ב"רשוון הממשלה ובעזה נדיבי-עמנו השתדל ע"י חבריה ועושי דבריה בכל ערי מושב היהודים לאסוף את כל הכתבים, הספרים והזכרונות הנוגעים לדבריו ימינו ולקבצם אל-מרכז אחד, אשר שם יחיה-הכנישב ועד-האגודה של חמשה חכמים מובהקים. המה יבררו-ואסדרו את-כל החמח הנקבץ.

(* בקיץ העבר קבלתי מוקן אחד, מלמד עני' באחת מערי פולין, חמד לכבד מאד לקורות החסידות בפולין במשך המחצית הראשונה מהמאה הי"ט שלנו (משנת תק"פ עד תר"ד). הוקן הזה נדרש לשאלתי ויחאמן להוכיר נשכחות מאשר דאה או שמע מחיי החסידים ולרשום כל זאת על הגליון. קובץ רשומות אלה הגיע לידי ממנו נתקנתו לבררם ולצרפם ולספתם לתולדות החסידות שלי, בחלק השני. לבקשת הוקן הנכבד הנ"ל הנני מעלים את שמו.

ידפיסו את החלק העקרי ממנו במאספים מיוחדים ויורו את כל יתר חכמינו וסופרינו לקחת חלק בבנין התולדה על יסוד המקורים הנאספים, כפי שבארתי במקום הנזכר בפרט.

הצעתי זאת, אשר מצאה חן בעיני רבים, דורשת זמן בלתי מוגבל ותנאים ידועים כדי שתוכל לצאת לפעולה. התיסדות חברה בארצנו דבר לא נקל הוא, כנודע. אנכי על משמרת אעמודה ואעשה כל מה שבכחי לתועלת הרעיון הגדול הזה, והקוטי תאמצני כי בזמן מוקדם או מאוחר נשיג המטרה ואז נגש אל מלאכת הכנין עם כל האמצעים הדרושים לזה ונעמוד על כסיס קים ונאמן. אך כבר הורונו חו"ל: "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה", וגם "אל תאמר לכשאפנה אשנה". אם אין לנו עדיין כל התנאים הדרושים להוצאת רעיוננו, אם לא נוכל לעה-עתה לגמור את הדבר, בכ"ו אין אנחנו בני חורין להבטל ממנו ולהכות עד אשר נוכל "לקימו מעושר", בעור אמצעים היותר טובים ומסוגלים. הן לא יבצר ממנו גם כעת לעסוק כל איש במקומו באספת חמר ההיסטוריי, בהעתקת כתבים וכדומה; ולמה זה נחמיץ את המצוה הגדולה הזאת ונדיח אותה לעת אחרת? מדוע לא נעשה לע"ע את החלק היסודי מהעבודה הנזכרה, אשר נוכל לעשותה גם מבלי עור חיצינו? ואדרבא, נתחיל נא את עבודתנו ונראה לעין כל, שעשה נעשה וגם יכול נוכל, ובוה נורו את העצלים ונעורר את הלכבות, ואז יקל לנו לכוון את אנודתנו, אנודה חוקרי ההיסטוריא, על יסוד קים וחוק. נזכור נא את הפתגם היקר: "כל המקיים את התורה מעוני סופו לקימה מעושר" - וסוף הכבוד לבוא.

ע"פ הדברים והאמת האלה ערכתי בירח כסלו העבר את קול הקורא בשפת רוסיא הנרפס ראשונה במה"ע "וואסחאד" (נאוועמבר 1891) ואח"כ גם בגליון מיוחד, שמה פניתי בכקשתי אל כל אורהי עמנו ומכבדי ההיסטוריא לנשת אל מלאכת קבוץ המקורים בלי איחור, והודעתים שעד קבלת הרשיון ליסוד את האגודה הנ"ל נכון אני לעשות ברשותי דירת ארעי להחמר המקובץ, ובחוסד האגודה והועד שלה אמסור את כל המקובץ תחת ידי לרשות הועד. עוד הודעתי כי משנת 1892 הזאת אעשה מדור מיוחד בחוברות ה"וואסחאד" ושמה אודיע מעת לעת מכל הכתבים והספרים הנשלחים אלי ואפרש בפרט תוכנם ויחוסם לדברי ימינו ברוסיא ופולין ע"פ דרך הבקרת, גם אפרסם שמות שולחיהם ומאספיהם ואם רק לא יחפצו בהעלם שמם). ואחרי אשר יקובץ חמר במדה מספקת אבתור ממנו את העיקר, אסדרהו ואשים עליו הערות ומלואים ואדפיסוהו כלשונו וככתבו במאסף מיוחד, שיצא לאור לפרקים ידועים.

לקול קריאתי זאת מדרו רבים מקהל הקוראים להודיעני כי ישה הדבר לפניהם, כי מחויקים הם בכל נפשם בהרעיון היקר המבואר בספרי ועתידיים הם

x collect

check // collect

לעזור להוציאו אל הפועל ולעסוק בקבוץ מקורים עתיקים, איוו מהכותבים האלה מלאו הבטחתם ושלחו לי מפרי עבודתם: זה בא בסליחתו, וזה בקינתו, זה בהעתקתו מפנקס ישן, וזה בהורעתו ע"ד ספרים עתיקים שנמצאו בם איוו דברים נוגעים לדחי וכו' וכל החמר הזה יבוקר בפרשיות במאמר מיוחד בזמן קרוב). והנה רוב המאספים המתנרבים כותבים עברית ומעתיקים מקורים עברים, ולכן לא יסכון ולא יספיק להם קול הקורא הרוסי הנ"ל עם הפראגראמס הקצר הנלוו לו, אך דרוש להצמם פראגראמס מיוחד בשפת עבר ובכיואר פרטי דברים להיות להם למורה דרך בעבודתם. מלבד זאת בקשוני רבים מהקוראים שאינם מבונים שפת רוסיא על בוריה לפרש למו את דברי ספרי הנ"ל עברית. למטרה זאת חברתי את מאמרי זה, ועתה בפרק האחרון אציע לפני המאספים הנבונים פרטי הפראגראמס, להורות להם את הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו באספת המקורים לדברי ימינו בפולין ורוסיא, וזה דבר הפראגראמס:

1) כי תמצאו פנקס ישן באחת מערי מושבותיכם, עליכם לעיין בו היטב ולהכיר את תוכנו, והיה אם ברשותכם הוא ובידכם להשאילו לי לזמן מוגבל, עשו כזאת ושלחו אלי את הפנקס ע"י הפאסט ע"פ האדרעססע הרשומה מטה ותקצבו במכתב בדיוק למתי תחפצו לקבל אותו בחורה, ואנכי אשתדל בזמן הקבוע להעתיק ממנו את כל הדרוש למטרת דחי, ואח"כ אשיבהו לכם בתורה; ואורות הענינים ההיסטוריים אשר אמצא בו אודיע בקהל רב בגליון השולח את הפנקס ואם זאת לא תתנגד להצפצו.

2) אם בעל הפנקס לא יוכל או לא יאבה למסרו ברשותי לאיזה עת או אבקשו: לקרוא בעיין את כל הכתוב בו ולחבר כעין תוכן הענינים להפנקס ולציין בצד כל ענין הפרט שנרשם עליו. ואחרי שיבקר בדיוק את השנים שבהן נכתב הפנקס (מן המוקדם אל המאוחר) יעתיק נא ממנו את הדאקומנטים אשר לפי שקול דעתו יותר נכבדים הם לקורותינו כמו: תקנות הקהלה החכרה או הועד שלהם שייך הפנקס, וכן הכרויים, הגורות והחרמות, וזכרונות הנסים והצרות שנרשמו בו, רשומות המקרים היוצאים מהכלל וכדומה, כפי שמבואר בפרק הקודם, ההעתקה צריכה להעשות בדיוק אות באות ובלי כל שנוי ותיקון, עם רשימת הפרט ושמות החתומים אם ישנם בנוף הכתב, וכל אלה ביחד, היינו: תוכן הענינים של הפנקס עם ההעתקות של הדאקומנטים היותר נכבדים, יושלח נא אלי ע"י פאסט בחבילה או בתכריך בטוח. ואתנהג עם זה כאשר בארתי בסעיף הקודם *.

* אם איוו ממעתיקי הפנקסים לא יוכלו להיות סהמתנרבים ועובדים תנם ויחפצו לבוא על שכם, או אבקשם לשלוח לי את תוכן הענינים של הפנקס ולהודיעני מהצמם

שולחי העתקות כאלה אינם נודעים לי פא"פ או בשמותיהם (ע"פ פעולתם הספרותית), או אבקשם שישלחו לי העתקותיהם בחתימת-יד הרב המר"צ דמתא או הרב מטעם הממשלה; ושמות השולחים וגם החותמים יהפרסמו ברשותם בדפוס.

(3) ביחוד השתדלו לחפוש אחרי פנקסים עתיקים הנוגעים למאה הי"ז והי"ח והקודמות; אך אל תמאסו גם בהחדשים ממאה הנוכחית כי גם הם לפעמים אצורות רשומות יקרות-הערך. בזריות יתרה חפשו נא בקהלות הישנות, כמו רוב הערים בפלך ווילנא, לובלין, גראדנא, וואלין, פאדאליע, פולין גדול וכו'. וזאת עליכם לזכור שכחפלים מעבר השמאלי של נהר הדיניעפר, כמו פלכי צערנינוב, פאלטאווא ורוב פלך קייב גרו היהודים עד גזרת ה"ח וה"ט, ואח"כ גורשו משם ע"י הקאזאקים ורק בימי הקיסרית יעקאטערינא זה כמאה שנה נתישבו שמה מחדש. ע"כ מעטים הם מאד הפנקסים הישנים הנמצאים בערי הפלכים האלה, כאשר רובם אבדו בעת המהפכה; אך אולי ימצא ע"פ מקרה איזה פנקס ישן מהומן הקודם לגזרת ה"ח, דעו שערכו גדול מאד, ואחרי כ"י כאלה נרוץ לחפש ולחקור ככל האפשר.

(4) אם יודע לכם ממקור נאמן שבקהלהכם נאבדו ע"פ איזה סכה או נשרפו הפנקסים הישנים, הודיעוני נא מזה, כי גם זאת נחוצה לדעת. אך טרם שהודיעו כאלה בררו את הדבר ובהנחיה גם אם יש בעירכם פנקס ולא הוכלו להשיגו, הודיעוני אצל מי מונח הפנקס הזה.

(6) חפשו נא וחקרו בזריות יתרה אחרי הכתבים, האגרות והמגילות השייכים לאנשים פרטים, בין שהם מונחים בארנוים, בין שהם מהגוללים בקרן זוית, במרתפים ובפנות הגג, מכל מקומות פזורים הדרשו, תקראו בשום לב ותפרידו את הדרוש למטרת ההיסטוריא ממה שאין לה בו חפץ. את הכתבים הנוגעים לדברי הימים תשלחו אלי כגוף הכתב או בהעתקה אות באות. ואם תחפשו בשקידה, מובטחני שתגלו תעלומות ונצורות מני קדם, ולפעמים תפיצו אור חדש על דברי ימינו.

(6) שאלו נא את זקני עירכם ויגידו לכם ממה שנשאר בזכרונם מהמאורעות גדולי הערך שראו בעיניהם או קבלו בע"פ מאבותיהם, והיה בספר לכם וכן כוח את זכרונותיו הכתבם מפיו בדיוק כגליון, את הכתוב תשלחו אלי ותודיעוני שם המספר ועד כמה יש לסמוך על דבריו, ואני אעשה את המוטל עלי. גם תדרשו ותחקרו מוקני הקהלה ע"ד סבות הצומות או החגיגות והמנהגים המיוחדים של קהלה זו וכמה יסודתם, גם ע"ד דברי הריבות בין המתנגדים והחכידים בימי ואן אקצוב להם שזכר ההעתקה אם רק אמצא מוצא לכסף לדבר הזה, כאשר אקנה ע"י השתדלותי אצל אחת מהקהלות העוסדות בראש אח"י כרוסיא.

קדם וכו'. בבקשתו זאת הנני פונה גם אל הוקנים כעצמם אם יאבו לקחת עליהם המורה לרשום ולשלוח אלו את זכרונותיהם, וברכת ההיסטוריא חבוא עליהם.

(7) העתיקו מצבות עתיקות מבתי-קברות ישנים, וחעיקר לכשום פרט השנה בדיוק; ואם מחוק הפרט תרשמו זאת בהעתקהכם. (8) וזאת לרוב המאספים: אם יש ברשותכם ספרים עתיקים מאוה, מין שיהיו - שאלות ותשובות, ספרי קבלה, מוסר, דרוש, ולקטים, ספרי חכמה ומספר סליחות וקניות, ספרי חפלה וכו'. ואם תמצאו בהם בפנים הספר, בהקדמה, בהסכמת או בהוספה דברים הנוגעים לקורותינו כפולין ותוסיא, אף שורה אחת או פרט אחד מהרו נא. להעתיקם משם ועל ההעתקה נחוץ לציין שם הספר ומחברו, ומן הדפסתו, והרף שמשם נעתק הענין, ולשלחם אלי. - ביחוד אבקש להעתיק תקנות ישנות מספרי שו"ת וסליחות וקניות מדפוסים הראשונים כפולין ובארצות אחרות.

(9) הודיעוני נא מההנהגות השונות שנתפשטו ברמן ונוגעים להצי גם אם ענינם מאוחר הוא, כמו קורות הלקיחה הראשונה של כ"י לצבא ובדמות גם תרשמו בדיוק את השירים והספורים השגורים בפי הקמונות שונים.

אם רק תובנם יש לו איזה ערך היסטוריי. (10) בכלל כל הידיעות מאוה מין שהיו, הנוגעות לקורותינו בארצנו בימים עברו, תביאנה תועלת רבה לדברי-ימינו, וכל ידיעה נודעת, אף אם מצעה ערכה, תתקבל בהודרה.

(11) כל החפץ לעסוק באספת חמר להיסטוריא ולהתנהג ע"פ הכללים המבוארים יודיעני נא, ובאופן זה אשלח לו חנם את מאמרי זה בחברת מיוחדת. - כ"י וכו'. גם כל אחד מהמאספים לקבל את קול הקורא שלי בשפת רוסיא.

(12) המכתבים אלי יוכלו להיות ערוכים בכל לשון שחבית, הן בשפת עברית או בשפת רוסיא, או בשפה המדוברת (ושארנא). (13) כל הכתבים, הספרים, המגלות והאגרות אבקש לשלוח על האדריססע שלי, לאדריססאן כזאת:

Одесса, Базарная ул. д. № 12, С. М. Дубнову.

בקריאתי זאת הנני פונה אל כל הקוראים הנבונים, מאיה מפלגה שהיו אל הוראים והחרדים ואל החוקרים והמשכילים, אל הוקנים ואל הצעירים, אל הרבנים מורי ההוראה ואל הרבנים מטעם הממשלה ומורי בתי הספר וכו'. ביחוד אל הרבנים וזרנטי העדה, ראשי הקהלה וחברותיה, אשים דברתי לרוב הזנקסים העתיקים ויחד בתבי-חיד מונחים ברשותם, ואם רק יבינו לתכלית הרעיון הגדול המבואר

במאמרי זה, או בידם לעזור הרבה מאד לידיעת קורותינו בפולין ורוסיה. ובאמת
 בס הקלר תלוי. האומנם יבחרו להשכיח את העבר מישראל; להניח את הפנקסים
 והכתבים העתיקים שירקבו בקרן זוית או יהיו למאכלה להעכברים, מלהוציאם
 ממחבואם, להראותם לעין כל ולהוכיח על ידם את הנשכחות? האומנם לא יחוסו על
 שארית הפליטה מהפנקסים שאברו ע"י שריפות ופורענויות אחרות ולא יחפצו שההיסטוריא
 תבנה מהם? אקוה שרבנינו ופרנסינו ישימו זאת אל לבם דיבנו את החוב הקדוש המוטל
 עליהם ויעשו כל מה שביכולתם לתועלת התולדה, וברכת ישירים תבוא עליהם.

גם אליכם הצעירים זמרחי המשבילים הנני פונה בבקשתי ובעצתי. למה
 לכם לבלות עתכם בכתיבת מליצות רקות, ששולחים אתם לבתי-המערכת של
 מכתבי-העתים כדי למלאות בהן את הסל הנידון לשריפה, בעת אשר בידכם להועיל
 למטרה גדולה ורבת הערך ולא יבצר מכם לעשות זאת, כי רק ברצון תלוי הדבר?
 הביטו אל הפראגראמס הרשום למעלה והשתדלו נא לעשות כל מה שבכחכם לתועלת
 ההיסטוריא, חפשו וחקרו וקבצו את כל הנוגע לקורותינו, ודעו נא כי כל שורה
 ושורה שתגלו ושחפתיקו העשה דברה ותקריבונו אל המטרה הקדושה, שאלה
 אנחנו נושאים את נפשנו.

בקשתי ערוכה גם אל החכמים והעשירים בעלי אוצרות ספרים עתיקים: הקדישו
 נא את רנעי מנותחכם לאספת מקווי התולדה. אם יש בידכם קבצו וסדרו בעצמכם
 והדפיכו את החמר שתמצאו; ואם לא קחו נא חלק בעבודתי, שהיא עבודת הכלל.
 לכלכם אקרא, בואו והתיצבו במחנה בני התולדה! לא כל יודע ספר ומושך
 בעט יוכל להיות סופר מובהק או כותב הקורות, אך כל אחד מכם יוכל להיות למאסף
 חמר. לעזור בבנין דה"י. בנין ההיסטוריא דבר לאומי הוא, וע"כ בעבודה זאת
 מחוייב להשתתף כל בני האומה אשר עמם ביום כל מביני ספר ומוקרי ערך
 דברי הימים... הבו ונעבודה, נקבץ נדחינו מכל מקומות פזורהם, נסדרים ונגלם
 בקהל, ואח"כ נבנה על יסודותיהם את היכל התולדה. נחפשה נא ונחקורה!

שמעון דובנאוו.

Druck und Verlagsanstalt: ...
 אדעססא ו' אדר תרנ"ב.

יודעו המאמץ הרב...
 לא יחפצו שההיסטוריא
 תבנה מהם?
 אקוה שרבנינו ופרנסינו
 ישימו זאת אל לבם
 דיבנו את החוב הקדוש
 המוטל עליהם ויעשו
 כל מה שביכולתם
 לתועלת התולדה,
 וברכת ישירים תבוא
 עליהם.